

PRÉTINS 2013 * L° 65

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.) avou l' aspalaedje del Kiminâlté Walonreye-Brussele

Di 2003
a 2012,
dijh ans
d' mezuzance sins djoke
do coir des cmeres
på dessineu !

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin - Dessins : Djozé

Eplaideu responsäve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hasse, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros à limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)

à conte 068-2204305-07 (IBAN BE74 0682 2043 0507)

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [*mécoupure*] do shuvion [*suite de mots*] « l' arantoele » (l' araegneye, l' arincrin). On l' dijheut purade so l' Årdene, el Province do Lusimbork, la k' i s' prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantouële, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî metowe so pîs e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et s' potchîz a « *Li_Rantoele_(soce)* ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê å pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (*orthographe wallonne unifiée*). Pacô, nos wårdans, aprume dins les letes (p. 21), li mwaisse sicrijhaedje di l' evoyeu.

Responsâvisté

Les scrijheu(se)s sont responsâves di çou k' i (ele) sicrijhnut, et les dessineus di çou k' i croyelnut.

Aspougneu

Pol cwatrinme côm, li Rantoele a stî adjinçnêye avou l' programe d' eplaidaedje « Scribus 1.4.0 » sol sistinme d' operance Linux (openSUSE). Pol deujhinme feye, on-z a fwait roter li fonccion « cômpeadje di mots ». Ene sacwè ki mwints imprimeus di tecses e walon ni savnut nén. Metans, e walon, on n' cômpe nén on mot inte x-h ou d-j, poy ki ces deus letes la n' è fwaiynut k' ene !

publiyé rîspônsâbe: One Saki, r. do Tchôdron 14 B-5110 One Sadju
Mweti n° 0, d'écimbe 94; posse d'evoyadje: Nameur 1

Li Rantwèle

On foyya å vnîl po les rîjîzeûs do walon - * 0 - 10 frs

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant bèn l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** à Charleroi, **î** à Nivelles, **ègn** en Hesbaye); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è, û, ë, wa, ou, wé**, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôn** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** à Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au, â**, ou **a** à Charleroi; **ô** se prononce nasalisé en Ardenne et à l'Est du Brabant (presque **on**), et **ou** à Nivelles; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

Ces groupes de lettres sont des diasystèmes ou archigrammes. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas**, (do viebe « betchfessî », *placer tête-bêche*).

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = *rèmantchî*; soce nén *rècwârlante*.

La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du walon : ceréjhe, tuzé. Mais pas si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Di traze a catoize

Novèle sitroete plake videyo (DVD) e walon

Les langues régionales en chanson : DVD di 7 tchanteus e walon eyet 3 e picârd, avou les tecses des tchansons. Racsegnes : Bernadette Jassogne 02 413 21 34; bernadette.jassogne@cfwb.be

Novèas lives e walon

Dji vôreu tchanter Tcheslet Ramexhnêye di tecses nén co eplaidîs da Mile Limpleur. Vindou på Bourdon. Racsegnes : jean.luc.fauconnier@skynet.be; elmojodeswalons@skynet.be.

Li nute di dvant l' Noyé : On powinme di Noyé e-n inglès, parexhou e 1823 ezès Stats Unis. Ratourné e walon pa Jean-Luc Fauconnier, et (avou èn ôte accint) pa Bernard Louis. Racsegnes : bernard-louis@andenne.be

Louwis d' emon l' Pitchou : roman da Henry Matteredne. Racsegnes : 081 73 59 70; croledestris@skynet.be

Li RANTWÈLE

Padrî les hourêyes (Pa-drî l' s-urêyes) : ramexhnêye d' arimés da Jean Guillaume, replaidîs a môde di live, après k' il âyexhe yeu passé dins les Cayés walons e moes d' mæss 2001; Racsegnes : 081 73 59 70. croledestris@skynet.be

Novèa live sol walon

Rawete å Motî Gilliard (Niyåd d' ratourneures et d' mots walon, d' après Moustî et avår la, payis d' Nameur). 112 pådjes. 17 €. Racsegnes : Mon Adriyinne : adrienne.goffin@skynet.be

Walonreye / Societé

Ké novele a Lidje ?

Oufti ! Les fiesses di Noyé et del Novelan sont houte, et gn a rén yeu d' griyeus so Lidje. Pôreut vali ki ça soeye toti insi. Mins dji crin foirt...

Dji dmeure a Lidje dispu 2009. Dins l' Vî Lidje, a ene pixheye del plaeece Sint-Lambiet.

Li mwaisse veye culturele del Walonreye, vozôtes ! Po onk k' a yeu scole di walon câzu al faxhete, kéne tchance !

C' est l' veur ki dj' a-st oyousacwants côps djâzer walon. Wice ? Dins les hobetes âs gazetes. Mins li hobtî respond e francès.

Dins les ptits cafès, avou, on-z ôt cobén câzer come Defrecheux.

Mins l' pus bele plaeece po-z etinde k' on croxhe li walon, c' est l' martchî d' Noyé. Damaedje ki, padecô, on s' î fwait eto croxhî pa des bales et des gurnâdes.

Istwere d' ene macsådreye

L' ome k' a la semé herleme e 2011 aveut deus grands saetchs avou des tcherdjéus d' AK-47. C' est des agayons d' ene cwarantinne di cintimetes, avou 20 a 30 bales divins tchaeke. Li laid hasse a yeu l' tins di rtcherdjî troes côps. Cwand l' tcherdjeu esteut vude, i hinéve troes gurnâdes, ene a droete, ene â mitan ey ene a hintche. Tins k' ele petént, i stitchive èn ôte tcherdjeu divins s' calabouxhta (calachnicof). Tot ça sol boird del Plaeece Sint-Lambiet, a l' adroet do Palâ d' djustice, adjoké so ene balusse panoramike. Ene balusse ki nolu n' î montéve, ca les colons î avént leyî des hopeas d' polenes. Si nosse moudreu n' s' âreut nén yeu djondou al trazinme gurnâde - k' il a distchiviýî, et, dins si ewaermint, el leyî toumer a ses pîs -, il î sereut co. Ca il aveut co des rezieves po scroter on moncea d' djins. Pus, toti, ki l' grosse dihinne

di touwés et l' gros cint d' djostés.

Kimint a-t i seu atchter totes ces ahesses la, mi ome, sobayî ? Ca il aveut co, e s' mâjhone, des bazoucas, et totès sôres di sfwait indjéns d' moirt.

Kimint ? Rén d' pus âjhey ! A Lidje, po 250 uros, vos ploz aveur ene calachnicof. A kî ? A des Tchetchenes ou des Albanès ki trinnèt avâ les voyes, sins on seu papî d' idintité dins leu taxhe. Nén fok ki des etrindjirs, âresse ! Insi, dins on dancigne, on djoû al nute, tot djâzant del touwreye, on Walon m' dijha platezak : « Si t' endè vous ene, di cala, dji tel pou trover divant wai d' tins. Mins asteme, c' est les tcherdjéus (tcherdjîs) ki sont tchirs. »

Des çances po les fiziks

Dabôrd, kimint ki l' touweu do martchî d' Noyé, a schipe 18 ans vî, a-t i yeu les brokes por lu rashonner tot si arsunâ ? Et k' nozôtes, on voet les set croes po trover d' l' ovraedje po djusse wangnî s' crosse et payî s' louwaedje ! Bén, tot biesmint, tot-z ahivant del tchene d' Inde [*cannabis*] e s' mâjhone. On-z a trové 24 plantes e s' cwârtî. Et vinde si produjhaedje cwand l' plante est onk a deus metes hôte, shijh a nouv moes après semaedje.

Vinde a kî ? A on rvindeu ki va aprester des ptitès pactêyes po tos les drouctés do coulot. End a-st a niyêye, pol djoû d' ouy. Troes djonnes di 15-20 ans so cénk fougèt del tchene, ou co pire. Les ôtes 40 âcint ont surmint sayî on côp ou deus, mins rade leyî ouve. Asteure, c' est minme les rafoircis roufions di 12, 13 ans les meyeusès pratikes.

Bâsheles et valets, âresse.

Et l' martchandijhe des produjheus do payis, ci n' est nén del gnognote. E leu mâjhone, i metèt des ecrâxhes assez po k' leu ptitès plantes n' âyexhe nén fwain. Les minâbes eployèt del pixhote di tchet et des polenes di pidjon. Mins docô ki vos avoz on ptit tcheté [*capital*], vos alez â Traik [*Maastricht*], et atchter ene dresse ratoirteye d' aluminium, avou li lampe houte-do-violé (UV), les buzetes di raiwaedje et ene vintilrece po fé on corant d' air come dins on laboratwere al dierinne môde. Sins rovyî les saetchots avou les ecrâxhes et les ôtès ormones di plante. Tot çoula s' atchtêye a Mâstraik, di dj', sins mâ sans rujhe, avou l' benedicion di l' Estat holandès. End a-st e reclame po 400 uros comprindant li tchetoere [*ruche*] ravôteye d' aluminium et totes les ahesses, et on paket d' grinnes di rawete. I vos les fâre co fé djârner so del frexhe wate, et ricnoxhe, dins les djetons, les mâyes et les frumeles. Ca gn a k' les frumeles ki vont po produire les fruts avou les sustances âs forvuzions.

Prumire cwâlité

Vos forvuzions seront del primire cwâlité. Les droukes des plantes ahivêyes sincieuzmint sont dijh côps pus pouxhantes ki les cenes des plantes natureles, ki vnèt â solea do costé des montinnes marokines. Li primî côp k' vos ndè prindoz, vos vicroz l' « efet blankisté » (vos n' voeyoz k' do blanc divant vos ouys). Après

Shûte p. 4

Walonreye / Syince-fiction

Li macsiveye di Brasseule

Boket d' on roman ki Djôr Sfasie est ki scrît pol moumint. Et ki m' dene froed dins l' dos. Nén vozôtes ?

Li mwaisse : « Mary Van Reet ! »

Li scolresse : « Here ! »

Li mwaisse : « Ahmed Sifaoui ! »

Li scolî : « Here, Sir ! »

Li mwaisse : « Jason Watillon ! »

Li scolî : « Sir ! »

Li mwaisse : « Jacky Delporte ! »

Li scolî : « Present ! »

Li mwaisse : « Jimmy Peeters ! »

Li valet, po s' fote : « *President* ! »

Tote li classe djipe :
« Hahahahaha !!! »

Li mwaisse : « *Please be quiet ! Stop talking ! Let's go on calling the roll... Philomena Raks...é...vé...a* »

Li bâshele : « *Filominne Rachvé, Sir. I'm here !* »

Li mwaisse : « *Oh ! With all these foreign names... You are Albanese, aren't you ?* »

Li bâshele : « *No, Sir. « Raxhevea » is actually a very Walloon name.* »

C'est l' prumî djoû di scole po Filominne, dispoiy k' elle a candjî di scole. Po dire li veur, ele dimeure å 54, Didier-Reynders-Street, 5004 Brussels. Divins l' timp, c' esteut Boudje. Poy, li viyaedje a stî rebané avou l' grand Nameur. Pus târd, eviè 2030, ons a discotaeyî les comenes. Disbaner et ri-rebaner. Et ça fwait k' asteure, c' est l' coron di Brasseule. Veyanmint ki, po les Walons, cwand i câznut do vî Brussele di dvins l' timp, c' est « Brussele ». Mins cwand i djâznut del macsiveye d' asteure, c' est d' l' inglès k' on vuzlêye a môde walone : « Brasseule ».

Asteure, Brasseule a brâmint des *areas*. L' ancyinne pirvoye di Lovagne – ouy *the Reynders-Street* – avou tot çou k' gn a padrî disk' a l' ancyinne Rénne,

c' est « *The Happy Town Area* ». Les Brouhires avou on boket d' Inquezêye, c' est « *The Happy Nation Area* ». Et tchik et tchak.

Mins gn a pupont d' arokes di cominâltés. Po schaper l' Beldjike, les mwaisse do payis l' ont saetchî foû des arokes k' il avént zels-minmes metou so pî. Come e 1830, cwand sacwants bordjoes flaminds avént sititchî l' francès d' foice, tot fén parey, e 2030, des ôtes bordjoes flaminds ont oblidjî les djins a l' inglès. Asteure, e l' Beldjike, on n' câze pus k' l' inglès dvins les papîs, et al comene, et a scole. Et come todi, les Walons s' ont co leyî adire, et les parints s' ont metou a n' divizer k' e-n inglès e l' mâjhone, po les efants s' afwaiti a ç' lingaedje la, sa-pinse zels.

Li scole est dins l' « *Lovely Mosa Area* ». C' est l' vî Nameur di dvins l' timp. C' est la k' Filominne va a scole, veyanmint k' après scole, ele va shure li catruceme so l' Daerden-Square – l' ancyinne Plaece Sint-Åbwin – dins ene ecinte di l' « *Inquisition Gallery* ». C' est ki : e 2023, gn aveut pupont d' djins po-z aler a messe al catedrâle. Adon, li « *Center for Philosophical Ethics and Equality* » a discandjî l' catedrâle et l' fé tourner a « *Inquisition Museum* », après î awè stichî des agayons di mangon âdvins, po fé l' diale pus noer k' il est. Mins après, li Soce Pî V s' a distchicoté avou zels, et asteure, li muzêye n' est fok li nâve di l' ancyinne catedrâle. Aprume ki l' ancyin keur a tourné a tchapele, ewou k' li Soce Pî V a l' permission d' dire messe, seulmint e latén. Et on lzî a disfindou d' pretchî, sâf « *in an extinct language* ».

Ça fwait k' ons î pretche e...

walon.

Les papîs oficirs dijhnut ki l' walon a morou e 2019, avou l' dierin « *native speaker* ». Mins po dire li vraiy, dispoiy li prumî yârgane [génération, promotion] di Bedjes inglès-câzants, les djonnes ont cmincî a s' sinti disvudîs. Et raprinde li walon come deujhinme lingaedje, aprume k' e scole, on n' acsegne ki l' inglès, avou l' chinwès come lingaedje difoûtrin.

Come on tîce did zeles sont sins ovraedje, les djonnès djins vont tofer passer l' timp ezès mâssîs câbarets, ewou k' on djâze walon et-z î lére eyet scrire des fâves. Et boere po ene mastoke ene sôre di pixhete di canârd, li seule abwesson ki les djins savnut co boere.

Djôr Sfasie, li 20 di nôvimbe 2012

Lidje (shûte del p. 3)

sacwants tins, vos alez etinde des vwès djustice divant d' doirmi, ou a tot moumint ki vos tuzez parfondmint. Vosse court ritna (memwere di çou ki s' a passé enawaire) va dispaxhe. Å cmince, vos n' seroz rovyisse fok po les ptitès tchitcheyes : la k' t' as metou tes clés, si t' as prins radjoû avou Tibî Meyî, evnd.

Mins bénrade, i n' vos dimeure pus k' a ebagaedjî po ene tchambe ås Lolâds [en psychiâtrie]. A des pareyès âdjes, damaedje ! Bén damaedje !

Portant, si vos n' estoz nén emacralé dins des rantoeles la ki vos dvoez foumer et vinde po lzî payî vos deses, c' est co âjhey di s' djoker. Brâmint pus âjhey ki pol toubak.

Djôzef Lifawene, li 4 di fevrî 2013

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (26)

Djan-Michel Saive

Il a skepyî a Lidje el 17 di nôvimbe 1969 dins ene famille di pondjisse. Il a don comincî foirt djonne el tenisse di tâve.

Po ses 13 ans, i fjeut ddja pârteye des meyeus djourweus bedjes. C' est insi k' il a yeu s' prumire seleccion dins l' ekipe di no payis.

L' ome est ene vicante ledjinde do tenisse di tâve. A ene âdje avanceye come el sinne po fé do spòrt di hôt livea (43 ans), i continowe a dner el meyeu d' lu-minme esconte ses adviersâres.

Ta Sayfou

Pacô, on s' dit ki, aconter l' pratike d' on spòrt come on mestî, ça n' est nén âjhey. Lu, metans, avou ls etrinmints eyet les bates (competicions), il est evoye wôr di no payis a pô près 180 djoûs so l' anêye.

Vos savoz ptete k' e l' Chine, on l' lome « Ta Sayfou », çou ki vout dire « el grand Saive ».

Po l' pitite istwere, e paviyon di l' espôzucion univiersele di Changay, cwand les viziteus s' ont yeu rindou conte ki l' ome divant yeusses esteut l' minme k' el ci d' l' afitche so l' meur, gn a yeu ene télé ramxheyreye k' il a falou fé vni l' police po l' distraper.

Ca nosse Djan-Mi est foirt conoxhou làvâ, paski l' tenisse di tâve est brâmint pratiké mon les Chinwès.

Totes ses victweres fwaiynut d' lu el pus grand pondjisse di tos les tins. Mins eto onk des

meyeus sportifs k' el Beldjike d' råde : il a pârteicipé a 7 Djeus Olimpikes, di 1988 a 2012.

Dispu l' cominçmint d' ès cârire, les reglumints ont candjî; i s' a falou adapter

Les pus grands sportifs bedjes

- *Personel mint, si dji vos dvreu dner troes nos dins l' ôre, ça sreut Edi Merckx, Dghan-Mitchî Saive eyet Pâ Van Himst e troejhinme.*

Vos n' estoz nén sins sawè ki les vudetes èn sont nén pindowes à clâ (âjheymint disponibes). Portant, lu, foû des tâves, ès plaijhansté fwait k' il a dvinou, âd dilong des anêyes, ene sakî di foirt populaire, k' est préjhî (aprecyî) pa brâmint des djins. En 1998, il a minme erçû on diplome des mwins do Comitî Eternâcionâ po s' ferplai eyet ès siportifté.

Eto, dispu 1997, di tinzintins, i nos sôrtit on spectâke avou s' fré eyet les frés Taloche, ey eto l' umorisse Pire Theunis.

Pâmaresse

Dji n' vou nén taper dins m'-n ârtike tot çk' il a wangnî. Mins do costé d' el veye di Tchâlerwè, on lyi doet ene fire tchandeale : tchampion d' Urope, 7 copes d' Urope des Clubs et 21 tites di

e l' Chine, on l' lome « Ta Sayfou », çou ki vout dire « el grand Saive ».

tchampion d' Beldjike pa ekipe. Mins eto el Top 12, ene victwere à Protoû, deus openes do Katâr eyet 23 côps tchampion d' Beldjike. Mins eto ene sacwè

Dispu l' cominçmint d' ès cârire, les reglumints ont candjî. I s' a falou adapter, çou ki n' est nén todi âjhey. Des egzimpes : les setes a 11 ponts, adon k' divant, c' esteut 21. Eto, les cénk sètes wagnants e l' plaeece des troes. Les rcovraedjes des raketes k' ont candjî, sins rovyî el fameuse cole a l' aiwe po stitchî les cawoutchous, ki ralintixhnut l' vitesse des bales.

Tertous, eyet aprume lu-minme, savnut bén ki ses pus belès anêyes sont padrî lu. Mins i continowe mâgré tot a cori à

filet, fidele a s'-n imådje di batant. C' est todi on plaijhi por lu d' ariver padvant l' tâve eyet d' ermonter s' chorte.

Asteure k' il a cwité l' Viyete eyet no Payis-Noer, i doet surmint rgreter les swerêyes did diltins wou çki li Spiroudôme esteut plin a stritche. I n' fât nén viker avou l' passé, minme si les pus belès pådjes...

Li trop-waire di liârd a fwait l' resse. L' anêye passêye, il a cwité l' Viyete a câze djustumint di problemines di liârd, po s' erlancî ene nouvele wadjeure à Lodjisse Odergem.

Jean Goffart, li 6 di fevrî 2013

Tourisse foû payis

Pormoennåde a Mondjoye

Manfred Lèdjouli (come on dit e walon après Ovîfa) fwait todi binamêymint l' guide po nos fé discovri li payis almand metou d'usse astok del Walonreye. Ouy, i nos va pormoenner a Môdjôye (Mondjoye).

C' on côp, ci responda cial est metou e videyo sol tévé walon-câzante di « VoBuze » (YouTube). Tapez so leu rcwirrece « wlnvtv » (walon-câzante tévé), pu dischinde li djivêye.

Dimandeu (Dm.) — Ça fwait ki nos estans a ... a Monschau u a Mondjoye, Manfred ?

Manfred Lejoly (M.L.) — I n a troes manires d' el dire. E walon - e nosse walon - c' est « Môdjôye » ; et mondju, ci n' est nén lon d' addé nozôtes. « Monschau », c' est l' no oficire e-n almand dispoy seulmint 1918. Pocwè ? I sicrijhént « Montjoie », come e francès. Al fén del guere, come i gn aveut des rumeurs ki l' Beldjike voleut anecser des bokets d' l' Almagne, i s' ont vite rapinsé di mete on no ki freut on pô pus almand.

Les djins vola, e leu « plat » (almand) locâ, dijhèt « Mon'tché ».

M.L. — Vola, nos avans èn egzimpe di çou k' on lome les « ouxhs di Mondjoye », ces ouxhs d' intrêye wârnis avou des gros clâs. C' est tipike.

M.L. — Ns estans dedja vola e l' ecinte do tchestea. Li tot prumî tchestea ki les contes do Limbork ont basti esteut puzieurs kilometres e-n amont di Mondjoye. Et après côp, i l' ont basti vola. Et on pinse - on n' est nén totafwait seur - ki l' tot prumî tchestea, c' est çou k' on voet vola sol tiene di l' ôte costé d' l' aiwe, la. Et après côp, il ont basti ci-vola. Et ça sierveut tofer d' uzufut po l' eritî del conteye, après côp dutcheye do Limbork. Limbork a stî rprins på Braibant, et l' teritwere vola, shûte a des eritaedjes et des ratchtaedjes a vni finâlmint a Djulê, pu al Bavire, et après côp co al Prûsse.

Dm. — A Djulê ?

M.L. — Awè, e-n almand, « Jülich », e francès « Juliers », dins nosse walon « Djulê », inte Âxhe [Aix, Aisse, Achen] et Dûsseldoupe [Düsseldorf]. Ça a stî ene pouxhante dutcheye del Mîtrinne Âdje. Al fén, les duks di Djulê avént rashonné divins leus mwins leu prôpe dutcheye pluss li dutcheye di Claive (dins l' Bas-Rén, eviè l' frontire holandesse), li teritwere di Biedje (almand « Berg », sol droete erive di Rén), ey eco des ôtes pitits payis.

Cwand l' dierin duk mora sins zwer, gn ava ene guere di succession, et l' dutcheye fourit dismibrêye. C' est adon k' Mondjoye passa al mājhon d' Bavire.

Dm. — C' est Mondjoye, dabôrd ? Li veye ?

M.L. — Ây ! Ele poite li tite di veye, mins ça n' est nén pus gros k' on vyaedje. A gâtche, i n a on ptit ri ki vént racsure Roûle, la k' on-z a trové plaeece po basti kékes manaedjes. Li Roûle toûne... toitche

totâtoû do tiene do tchestea. Adon, ele riva la sol droete. On n' a savou waire basti. E fond, c' est foirt sitroet et come vos voeyoz, i gn a des gros teras

ki n' permetèt nén al veye di s' awaler pus lon.

M.L. — Dji djheu enawaire ki, divant k' i gn euxhe ene veye ou minme on vyaedje, i n a-st avou l' tchestea. Çou ki a, adon après côp, diswalpé l' veye di Mondjoye, c' est l' industreye del linne. I fât saveur ki tos les ris ki cwitèt l' Fagne, totâtoû, ont ene aiwe foirt seure (acide), sins tchâsse. Et i faleut, di ci tins la, i faleut absolument çoula po leur lâver les linnes, et lzî dner des belès couleurs. C' est po çoula k' on-z a avou l' industreye del linne a Vervî, par egzimpe - li pus conoxhou - a Stolbiè [Stolberg], a Neyâw [Eupen] et a Mondjoye.

Dm. — Et on voet co ça so les mājhons, ki ça a stî ene veye di linnîs ?

M.L. — Vos voeyoz totavâ des bokets d' toet ki dispasèt. I n aveut ladzo des winnes [poulies] k' estént metowes la po sorlever les balots d' linne. Pocwè ? Pask' i n' aveut nén des grandès fabrikes. I n aveut kékes ovroes, mins beacôp d' l' ovraedje esteut

rmetou a des pârticulîs k' ovrént el mājhon. I texhént - il avént des mestîs po texhe -, e leu dmorance et i saetchént li linne so les gurnîs. N a des manaedjes vola k' ont cénk shijh astaedjes avou deus gurnîs.

Dm. — Ene eglijhe baroke, avou on cégne al copete.

M.L. — On voet on clokî

baroke : c' est ene egljhe protestante. Ça, c' est interessant a saveur. Ns estans dvins ene contrêye purmint catolike, avou ene pitite mwinristé protestante. Et, e l' istwere del

linne - pusk' on djâzéve del linne -, a on moumint dné, avou les margayes rilidjeuses, à 17inme sieke, les texheus a Åxhe [Aix-la-Chapelle] ont stî tchessîs evoye. I n' vlént pus des protestants. Mins djustumint, divins ces djins la, n' aveut des cis foirt sincieus, k' avént diswalpé ene tecnike a pârt po fé des belès sitofes. Et c' est vrai-mint zels ki ont diswalpé l' industreye del linne

vola. Et avént, po fini, des télmint belès sitofes di totes les couleurs k' esportént disk' a Sint-Petersbork el Rûsseye.

Tot çoula a stou fini, prumirmint pa les gueres. Paski cwand li Revolucion francesse et les tropes di Napoleyon ont vnou pa vola, les martchîs almand et rûsse estînt finis. Après côp, ç' a stî prûsyin, et adon ç' a stî l' martchî francès k' esteut fini. Eco ôte tchoi : les Inglès avént diswalpé des metodes tchimikes ki permetént, avou nimpôte kéne aiwe d' obtini les minmes rizultats.

Dm. — Ça fwait k' on a on bî ki s' tape e Roûle, et ci, on a ene rodje måjhône. Cwè çki c' est, Manfred ?

M.L. — Bén c' esteut ene måjhon djustumint da onk di ces fabricants d' linne, ki sierveut tosti bén d' fabrike ki di dmorance, insi. Elle est completmint meublêye, co d' epoke, et on l' pout viziter.

Dm. — C' est on muzêye ?

M.L. — Åy, c' est todi prôpiété del famille, mins il ont fwait èn acoidr avou l' veye, et on l' pout viziter.

Dm. — Ça fwait k' c' est « Roûle », dabôrd, Manfred ?

M.L. — E walon, c' est « Roûle », e-n almand « RuhR ». Li Roûle ki triviersêye vola Mondjoye a s' sourdant toprès d' Bôdrindje [Botrange]. Ele passe li frontire, passe a Mondjoye. On pô pus lon, elle est ratnowe pa on foirt foirt grand bâraedje - passé deus cints miyons d' metes cubes d' aiwe.

Adon, ele vore e les grandès veyes industriyêles : Dûren, Djulé. Et finålmint, ele racsût Mouze e Limbork holandès, a Roûlmonde.

Dm. — Li gueuye del Roûle !?

M.L. — Li gueuye del Roûle !

Dm. — C' est ene foto classike, d' après vos, Manfred ?

M.L. — C' est motoit l' foto k' a l' pus sitou conoxhowe di Mondjoye. On voet... l' Roûle, on voet li fameuse Rodje Måjhon, on voet les ôtes manaedjes tipikes ; on voet li vî tchestea. Ç' a l' air d' esse télmint tipike di l' Almagne, don, ki les Aloyîs l' ont fotocopyî a cint meye d' egzimplaires et les fote avou leus avions so les les tropes almandes po les dismorâlijhî ; avou on tecse ki dijheut : « Ni serîz vs nén contins di rtrover vosse patreye ? »

Dm. — Mins

Mondjoye n' a nén stî bombârdêye e 1945. Pocwè ?

M.L. — Neni. Les vijaedjes totâtoû so les hôteurs on sofri beacôp pus. Fât croere ki les obus ont passé padzeu di ci trô la.

Dm. — On gros manaedje di Mondjoye, et tot d' on côp, ki voet on, so li dzeu d' l' ouxh ? On bara (berâ). Et, a costé d' mi, èn ôte Bara !

M.L. — Bén, li moton - l' bara - k' on voet vola so li dzeu d' ouxh, a Bén seur a vey, co ene feye, avou l' linne. Dji wadjreu hote et burtales ki ci gros manaedje vola esteut l' ci d' on fabricant d' linne.

Dm. — Et l' bara ki câze asteure, c' est... ça n' a rén a vey avou l' linne ?

M.L. — Neni, c' est Manfred Lejoly d' Ovîfa, et on lome les djins d' Ovîfa « Baras », et on nd est fir, eco.

Dm. — E Bén merci brâmint des côps, Manfred.

Ramexhné pa Lucyin Mahin, li 11 d' octôbe 2012

Nateure / walon

À bontins, tot do long d' l' Aiwe d' Oûte

Sins nole dotance, les rivaedjes di l' Aiwe d' Oûte sont cåze d' ene beaté ki n' si forsonne mây.

Po dire li veur, n' a ki l' nateure ki pout mete des sfwaitès imådjes, sins foirci, so l' tåvlea d' on pondeu.

Dismetant, il egzistêye ene plaeece a ene tapêye di Lidje, wice ki mes ascoxheyes mi poirtèt sins k' dji poye fé ôtmint, a tchaeke côp k' Dame Nateure candje di twelete.

Cwand l' prétins tchante a nosse poite, dji tixhtaxhtëye les pî-pazeas et les sâperteusès voyes ki moennèt al « Rotche às fâcons ».

Tot do long del voye, cisse pormoennåde nos rebane ene bele banse di discoves.

Candôzès di l' alinne do bontins, les botons, rimplis d' seuve disca l' pupe, esclatèt. Les pâjhûles verts del fouytâjhe si cbatèt avou l' lét d' moitès fouyes, ki les prumîs clédiès è vnèt foû cial et la. Divins les taeyes, les oujheas ramaedjèt, tot-z ovrant a leu niyåd. Lavola n a-st on spitant rew ki hoplêye so les pires, tot

gruzinant djoyeuzmint.

Totafwait est dispierté, dismetant ki l' veye riprind foice a tchaeke coine di voye. Tchaeke louca sol bwès apoite des nouvès vuzions.

Cwand on arive å « Bea côp d' ouy », les ouys rafârés si loukèt lådje di tant d' clapantès beatés la stârêyes.

Al copete do payis, l'avå so droete, li viyaedje di Strivea si pied el roye do cir so les plenaesses do Condroz. A ses pîs, ravôteye di vetès waides, li pâjhûle « Rwezire » si rlouke el toele di l' aiwe.

Droet padvant, ene gonxhire nos

catche l' amont del vâ, mins on l' advene å lon. Mâgré on flåwe corant, li forçale del goidje a stî tchabotêye pa l' Aiwe d' Oûte. C' est l'avå k' ene pitite disseulêye cinslote est l' seu temoen po-z acertiner k' i n a Bén des omes ki vikèt so cisse tere la.

A hintche, li hamtea d' Fetchroë est etchessî come on djowion inte l' aiwe ki fwait come ene ârdjintêye nâle, et les gonxhires ricovrowes di fetchires di Noymont et d' Avister.

Viè l' droete, n a Han ki s' catche å mî k' i pout e l' noere taetche des sapéns, pus d' cint ans vîs. Ces-ci, del copete, shonnèt waeranti les klokîs do tchestea et d' l' eglijhe d' Esneu ki loukèt a stâre, djalotmint, so ci estchantant payizaedje.

foû d' on tecse da Maurice Destiné, ratourné e walon pa Richard Joelants avou les scolîs des scoles di walon des Comognes di Serè; rarindjments : Li Rantoele

Cinema / Rilidjons

Vos, tchvås då Bon Diu !

On fime da Nabil Aayouch (e francès : Les chevaux de Dieu¹), ki mostere li tchminmint di cénk djonneas d' on coulot d' barakes di Cazablanca...

Et ki vont divni cwate des camicâzes do 16 di may 2003 (riloukîz Li Rantoele l° 27 di l' erî-sâjhon 2003).

Li fime est sortitré « On n' vént nén å monde mårtir ». Ca po les islamisses, « mårtir », c' est l' manire di lomer les cis ki s' fwaiynut sclater po leu cåze.

Li prumire pârteye kimince a Sidi Moumen, on coulot d' barakes k' a crexhou dins des ancyinnès cârires. Kimint viker dins ç' monde la : vinde des orandjes so ene tcherete ? Mins fât ddja dner ene pârteye di t' wangne a on « pâren » po poleur awè ene bele plaeece.

Bouter po on gâraedjisse pédé ? Vinde del drouke ? Adon, c' est às viereus policîs k' i t' fâre dner des dringueles.

Pu, ene kiminâlté islamisse les ascoya. Lezî dner a magnî leu sô, a zels et leus families ; sognî leus parints malâdes ; et lzî espliker li droete voye. Adon-pwis : li pactêye politike : li lûte disconte des innmis djwifs et crustins.

Li fime a rçû l' pris « *un autre regard* » (avou on louca diferin) a Cane. Pu esse prumé a Nameur.

Wadjans ki les camicâzes ki vont bénrade mori « mårtir » å Mali bijhrece seront eto des efants di contrêyes ki leu govienmint a leyî la hatche et matche !

Lucyin Mahin, li 18 di fevrî 2013

1. Li francès n' a nén rindou li vocatif do tite arabe "ya khîl el-lah" (ô chevaux de Dieu !) mostrand li rprotche et l' compassion.

Mins m' nute
n' a nén stî
pâjhire.

Ci n' est nén on djeu d' docteur
di sârma ki vos dene li droet di
mete vosse mwin dissu nosse novea
scanner éndjolieke al dierinne môde !

Plinne di
tchôcmwârs,
k' elle a stî.

M.21

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 20 (rawete al Rantoele I°65 di l' ervinowe do tins 2013)

Les ouves di Belès Letes ki n' fwaînut nén potchî les wårdiveus foû d' leus clicotes, c' est k' c' est del literateure k' il a ddja beacôp ploû dsu (Amin Zawi)

Teyâte e walon

Revolucion et consyince

Cisse pîce di teyâte la fourit djouwêye la sacwants anêyes.

Ele ni fjha nén k' des ureus, come totes les pîces egadjeyes. Gn ava des critikeus ki djhît l' leuzels dins l' « Bultin walon » d' adon.

C' est l' veye des houyeus, des ovrîs, do ptit peupe divins les anêyes di 1860 à 1900, åd triviè des ouys des ritches et des bordjoes. Deus pôzucions s' rescontrèt : (1) çou k' les ritches tuzèt d' ene sitouwâcion k' i lomèt naturele pask' i n' ont måy manké d' rén et k' il ont tofer viké insi ; et (2) çou k' les pôves vont trover po vni foû d' leu noere mizere.

Rilevans avou sacwants corwaiteus des belès letes e walon (Daniel Droixhe, Jacques Werner) k' i gn a-st avou toplin des scrijheus e walon di ces trevéns la (fén do 19inme sieke). Mins ki nouk d' inte di zels n' a diswalpé des idéyes socialisses ou comunisses. Insi, Tâtî l' Perikî vôteut bén, lu eto, « moussî foû di spexheur ». Mins li seu moyén ki Douwârd Rimoûtchamp, si askepieu, trove po çoula, c' est del fé djouwer al lotreye. Et nosse Tâtî todroet fé do milôr cwand aprinda k' aveut wangnî l' gros lot. Pu, cwand sava ki ç' n' esteut nén l' veur, li seule rexhowe fourit d' « aler rpinde l' essegne » (di bârbî). Dj' ô bén : rifé si ptit mestî d' trinnesavate. Nén s' revinter disconte des gros !

Persounaedjes

Tchâle Dezefant : li directeur et prôpietaire do tcherbonaedje do Cocrê

Louwisse Dezefant : si feme

Babete Dezefant : leu feye

Tchofile Pitipire : li directeur del crustalreye do ptit bwès

Djihene Pitipire : si feme

Victôr Pouts : on mwaisse houyeu

Antoenne Tchafete : èn indjenieur des menes à Cocrê

Djihhan Coulot : on mwaisse di scole

Luk do Trô : li curé do vinyaedje

Zidôre : èn ancyin houyeu, sierviteur amon

Dezefant

Colas Colmont : Comissaire di police

Merance Scoveye : ene coujhnire amon Dezefant

Tchâle et Louwisse ont inte 50 et 55 ans ; Babete a 20 a 25 ans ; Tchofile et Djihene ont di 45 a 50 ans ; Victôr a 50 ans ; Antoenne a 30 ans ; li curé a diviè les 50 ans ; Zidôre et Merance ont dins les 60 ; Colas a 45 ans.

Decôrs

Nos estans e sâlon del grosse mâjhône do directeur del houyire do Cocrê. Les meubes, les ahesses et tot çou k' i n' àrè so l' sinne nos doet fé tuzer k' nos nos trovans mon des cis ki vikèt foirt bén.

Li scrijheu : **Richard Joelants**, c' est on scrijheu e walon di stok flamind. Les familles Joelants (do costé di s' pa) et Goorts (di s' mame) ont dvou cwiter leu Limbork wice k' i crevént d' fwin po vni trover çou k' i rcwerént dvins les beurs et les oujhènes del Walonreye. Et divni des peurs Walons !

Ritchâd a scrît des pîces di teyâte, des paskeyes et des tchansons e walon. Il a stî mwaisse sicrijheu, avou Françwès Nyns, del gazete « Intrez don » (2000-1006).

Li pîce est dicâçtêye pal fråze da Jean Jaurès : « I n' sâreut aveur di revolucion ki la wice k' i n' a del consyince »

Tchâle (Tchâ.) : C' est a n' nén croere... des brutes... awè, des brutes ; câzu come des biesses.

Tchofile (Tcho.) : Vos ndè vieroz co des ôtes, Tchâle ! Ni vs ewaerez nén.

Tchâ. : Mins wice alans ns, et ki fréns ns bén ?

Tcho. : Ki frîz vs d' ôte ki di vs endè siervi li pus possibe. Si siervi di çou k' i savèt fé, pâr cwand i cnoxhèt l' mestî a l' leccion.

Tchâ. : Des vârens ! Des prôpes a rén ! Des mâdjisses ! Et cist efant la ! Kéne djesse, a si âdje ! Est i Diu possibe !? Vos nd apicrîz froed dvins les rins.

Tcho. : Çou ki s' a passé a l' crustâlreye pôreut bén vni ossu dvins vosse houyire, nel rovîz nén, Tchâle. Di tote manire, i valeut mî do stofer l' afwaire. Moens ndè djâzrè-t on, mî serè ç' !

Tchâ. : Cwand dji tuze ki m' fi, k' a l' minme âdje, la, â coron, e s' pansionat, pôreut, lu ossu, fé ene biestreye. On n' î oize pinser. Tôt vnant â monde, il egzistêye ene diferince sociâle k' est volowe pa l' veye et pal Bon Diu ossi bén. Çou ki fwait k' nosse pôzucion d' mwaisse est rafoirceye, ki di dj'... c' est l' pî d' soke di tote nosse societé !

Tcho. : Cwand vos pinsez, sins scole, sins saveur lére ni scrire, i n' vénront mây foû do trô. Infén, vos l' savoz bén, edon ? Si vite li djournêye foû, abeye ! â pus roed amon Matagne !

Tchâ. : Amon Matagne ou bén amon Borsu. Kî ç' soeye, n' a nolê diferince. Cwand i vnèt foû, sont roed moirt sôs !

Tcho. : Sôs, et l' boûsse tote fene pareye k' on vî tchén ki s' vude !

Louwisse (L.) : Ki s' a-t i passé â djuste, Tchofile, e veste oujhene ?

Tcho. : Rén k' on verrî ki ratindeut si râcion d' veule k' on gamén tchipotéve po lyi apoirter. Adon...

L. : Adon ?

Tcho. : Adon... mins c' est insi dvins totes les verreyes... li verrî s' aprestéve... motoit on pô radmint a lyi fé goster di s' cingue...

L. - Pôve pitit !

Tcho. : Mins, l' gamén end aveut s' conte d' esse batou paret.

L. : Aha ! Et... adon ?

Tcho. : Divant ki l' verrî n' avaxhe avou l' tins do lever s' cingue, li gamén lyi aveut stichî l' cane di veule e stoumak.

L. : O ! Binamé Bon Diu !

Tcho. : I l' aveut bén wangnî. Çoula fjheut des moes k' i flayive insi so l' gamén, mâgré k' ci-cial aveut divnou l' pus rade des fôreus.

L. : Vos l' avoz metou a l' ouxh ?

Tcho. : Li gamén ? Awè !

L. : Li gamén ?! Mins, dji n' comprin nén !

Tcho. : Louwisse, schoûtez m'. Li verrî, Pire Tchabot, mi meyeu verrî, li pus abeye...

L. : Li pus deur, li pus moudreu ossi, dji wadje.

Tcho. : Motoit, mins surmint l' ci ki fwait les pus grossès prumes di produccion. Et Pire doet toplin amon Matagne.

L. : Et l' efant, lu, ki va-t i divni ?

Tchâ. : Ni vs tourmetez nén, m' feye. Tchofile mi l' a ricmandé. C' est on gayârd foirt et coraedjeus. Dji l' a metou e l' ekipe da Tchârlî. I va-st aprinde li mestî avou Tchârlî, foirt vite, dji wadje. I cwitrè l' hertchaedje po vni so voenne.

L. : Kéne âdje a-t i ?

Tchâ. : I vént d' aveur ses nouv ans, sins cwè... Vos savoz bén k' dji n' les oizreu prinde divant leus nouv ans. Bénvite, vos vieroz, fâre ratinde k' avexhe doze ans. Dji vs dimande on pô !

Tcho. : Avoz vs oyous djâzer di Coulot, li mwaisse di scole ?

Tchâ. : Awè. C' est lu ki tchôke divins l' tiesse des djins ki ns estans des calins, ki nos n' voeyans ki l' profit.

L. : Monsieu l' curé m' a dit ki Coulot djâzéve d' evoyî ene peticion â palâ po k' on fwaiye des djournêyes di ût eures.

Tchâ. : Des djournêyes di ût eures ? Mi, dji vou bén. Cwand i vieront çou k' on lzî dinrè a l' fén del samwinne.

Tcho. : I dmandront zels-minme po rivni âs doze eures. Dayeur, ki voloz vs fé so ût eures d' ovraedje ?

Tchâ. : Dji n' vis el fwait nén dire. Infén, nos n' î estans co waire !

L. : Moncheu l' curé m' dijheut ossi ki cwand ces efants la - les cis des coron - vinèt-st â catruceme, i n' arive pus a nd esse mwaisse.

Tcho. : K' i prinde ene cingue, lu ossi. I vierè do candjmint.

L. : I dmandéve, li samwinne passêye, a on gamén - on fi Lepieme, dji croe : « *Et toi, mon petit Etienne, réponds un peu à ma question : Qui est le Bon Dieu ?* » Savez vs bén çou k' l' efant responda ?

Tchâ. : Neni. Mins vos nos l' alez dire tolminme.

L. : L' efant responda : « *Dieu, Monsieur le curé, c' est l' argent.* » Vis rindez vs conte !
(*Intere Babete, li feye da Tchâle et da Louwisse*)

Babete (B.) : Mins, i n' a dit ki l' vrai, portant, ci ptit la.

L. : Li vrai !

B. : Bin awè. Kî est çk' a les meyeusès plaeces a l' eglijhe, les mwaisse aniver-saires, les âtés a l' porcession, les meyeus magnijhons ? C' est bén les ritches, neni ?

L. : Babete, Babete, atinçion ! Vos croxhîz l' no do Bon Diu.

B. - Vos n' voloz nén vey li vrai. N' a-t i don deus Bons Dius, onk po nozôtes les ritches, et èn ôte, brâmint moens djusse, moens bon, on Bon Diu a bonmartchî, po les pôves ?

L. : (*Tot s' sègnant*) Mi feye ! Di wice tinoz vs des sfwaites messaedjes ?

B. : Do fré da Zidôre, nosse sierviteur, k' est eployî al fabrike di fier.

Tchâ. : Do fré da Zidôre !? Çoula m' ewaere.

B. : C' est portant d' lu k' dj' elzès tén. I n' est nén sot, l' fré da Zidôre. Il a fwait troes anêyes di scole mweyene. C' est lu ossu ki m' a-st aprins :

« *Monsieu l' curé a pierdou s' cote,*

Pask' il inméve trop bén do boere

On l' a rtrové amon Hohote

Et hâre et hote, et hâre et hote »

L. : Babete, Babete, dji vs è preye !

Tcho. : Leyîz l' don, Louwisse. Babete est ene djonne feye ki vike. N' est ç' nén bea do vey çoula ? End a tant ki fjhèt ene seure lepe di nos djoûs. Leye, ele reye. Li xhene est brâmint pus bele, vos n' trovez nén ?

Tchâ. (*a Louwisse*) : Fijhoz m' on pô houkî Zidôre, s' i vs plait.

(*Tchofile s' a rapproché d' Babete et i saye del sitrinde ca c' est on djan-comere. Mins Babete ni l' ôt waire del minme manire ki lu*)

(*Zidôre n' est nén boubiet, i rintere à cou da Louwisse. Il est tot xhalé et haetche ene djambe*)

Tchâ. : Dijhoz, Zidôre, vosse fré, li ci k' overe a l' fabrike di fier...

Zidôre (Z.) : Awè, monsieu Tchâle !

Tchâ. : Kimint s' lome-t i eco ?

Z. : Mårtén, Mårtén ; i s' lome Mårtén, monsieu Tchâle.

Tchâ. : Ni fwait i nén pârteye del binde di Lize ?

Z. : Li binde di Lize ? Dji n' sai çou k' c' est.

L. : Leyîz l' e pâye, enon, Tchâle ! Vos voeyoz bén k' Zidôre ni sait rén.

Tchâ. : Dji m' dimande pocwè k' dji wåde on boubiet parey. I n' fâreut tolminme nén rovyî k' est a m' siervice, lu, çila.

L. : Ça va, Zidôre, porshuvoz vos ovraedjes.

Z. : Merci, madame Louwisse, merci brâmint.

Tcho. : Li binde di Lize, k' est çki c' est k' çoula, Tchâle ?

Tchâ. : Des djins sins fwè, k' ont des dandjeusès idêyes, des sôres di vike-tot-seu, sins Diu ni mwaisse. A tni a l' ouy !

B. : Vos voloz rire, popa. Ci n' est rén d' serieus, edon. Cwand ene sakî rote so èn ôte trotwer ki vos, so l' côp, vla k' est divnou on djan-fesse. Vla k' il est dandjeus.

Tcho. : Tinèt i des assimblêyes ?

Tchâ. : End ont tnou ene li samwinne passêye a l' Pompe às ramons, et l' samwinne di dvant a l' Pasrele.

Tcho. : Et les djindâres leyèt fé ?

Tchâ. : Tant k' nos n' bodjans nén, awè. Mins dji n' a k' on seu mot a dire...

Tcho. : Adon, l' afwaire est reglêye, sofokêye divant d' esse vinowe à monde, si on pout dire.

Tchâ. : Ni tapez nén çoula a rén. Çoula pôreut candjî.

(*On ôt ene sounreye a l' bârire del prôpieté*)

Tchâ. : Kî çoula pout i bén esse ?

(*Zidôre intere*)

Z. : Monsieu, c' est l' mwaisse houyeu Victôr Pouts ki dmande a djâzer a Monsieu.

Tchâ. : Fez l' vini. (*às femes*) Nos voloz vs bén leyî, s' i vs plait.

(*Les deus femes si rsaetchèt. Intere Victôr, tot bodjant s' canote*)

Victôr (V.) : Monsieu Tchâle, dji vén directu-mint do beur...

Tchâ. : Et cwè, Victôr, ki n a-t i ? (*Il vude on vere k' i stind a Victôr*)

V. : Li poize di cwatre eures ni vout nén ataker...

Tchâ. : Come çoula... et pocwè ?

V. : I volèt k' on rhâsse li pris del berlinne.

(*a shuve... kécfeye so l' Aberteke*)

Si, po les crustins, el cwareme 2013 s' atcheve tot doûçmint avou l' ivier, li cwareme muzulman did l' an k' est houte touméve di l' esté. Airance :

Cwareme 1434

Blâw solea : tapant !
 Vint d' wastene : broûlant !
 Waernu : alanmixhant !
 Et c' est cwareme mon les croeyants.

Pezantès eures d' on djoû sins pwin
 passêyes a cschirer l' tins
 ki trinne, londjin ;
 a s' ragranci
 dvant l' anuti.

Dire ses priyires
 divins s' wâ mire
 dilé s' bedire.

Abaxhe tu, et s' dimande li pâye !
 Rileve tu, et rdimander l' djoye
 po les croeyants,
 les mâfiyants,
 les nén-croeyants,
 tertos, dâ Bon Diu, les efants.
 Non !
 Les skepions,
 dit-st on.

Magne ti crâsse sope à disdjuner ;
 les crolés wasteas à rciner ;
 li farene d' amandes à sezame
 ki passe pyim pyam.

Preye po les djins d' Alep
 resserés e-n on cep
 inte les bateus d' ene guere di frés
 ki s' kitrawèt pol liberté
 volowe patocosté.

Dins li spespe noereur,
 divant les aireurs,
 dispiete tu, et s' magne ene marinde.
 Pu hay envoye dins les pî-sintes
 di l' ome às poussires
 sol tins k' on novea solo monte,
 lu, si pâjhire,
 so on monde ki t' vôreus tot ôte.

Lucyin Mahin, li 12 d' awousse 2012

El grand moxhon

(a l' après d' Baudelaire)

Sovint, po s' amuzer dissu s' batea, l' marin
 Apice èn albatrosse - el grand moxhon del basse -
 Ki, pâjhirmint, shuveut, fir et franc, betch à vint,
 Li bilande ki ridéve dissu l' Mer des Sargasses.

A poenne a-t i ses pates aclapêyes sol plantchî,
 Ki l' oujhea rwè do cir, mâ a si âjhe, mier honteus,
 Va leyî ses penas si rployî, si froxhî
 Et trinner come des rames dilé s' grand coir peneus.

Li voyadjeu des airs est asteure ki berlondje.
 Lu, enawaire si bea, vo l' la cawiasse et laid.
 Onk li fwait assoti, l' ôte, di s' tchôte pupe, lyi londje
 Li betch ; et on troejhinme xhaltêye po li rxhiner.

Powete d' amon nozôtes, come el prince des
 nouwaedjes,
 Ki riyeut des grands vints et temtéve l' ârbalesse,
 Vo t' la hiné a tere, à mitan des riyaedjes ;
 Et tes aiyes d' adjeyant ni valèt pus ene vesse.

José Schoovaerts

Ascoxheye

Tant d' nive,
 Tant d' djalêye,
 Do prumî djermon,
 Disk' à prumî rdjeton !

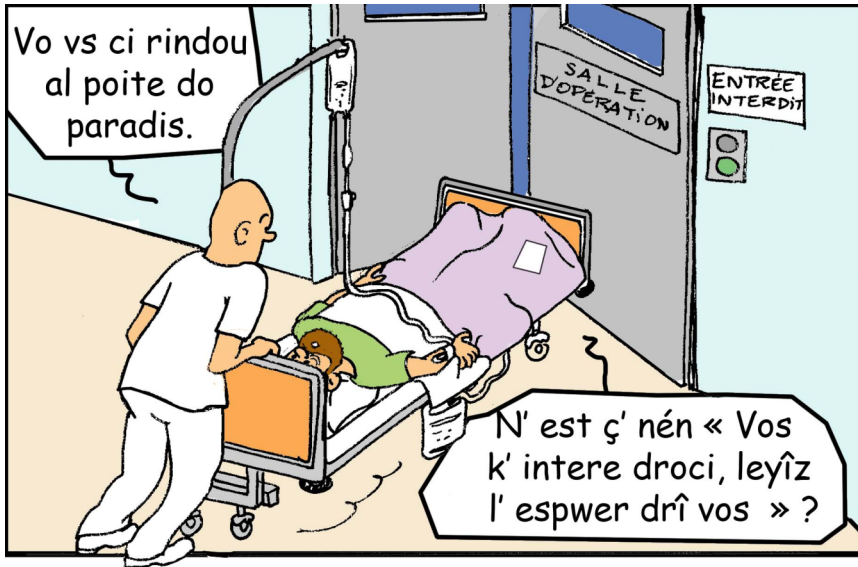
Tant d' plouve,
 Tant d' solea !
 N' a rén k' aroke
 Li bwès ki boute !

Dj' a berdelé
 Avou les vîs âbes à bwès,
 Avou les cladjots à boird di l' astantche,
 Avou les dinrêyes so les tchamps.

Cwand dj' a boerlé vosse no,
 Leu-z ombreye a tronné !

Mâjhnî

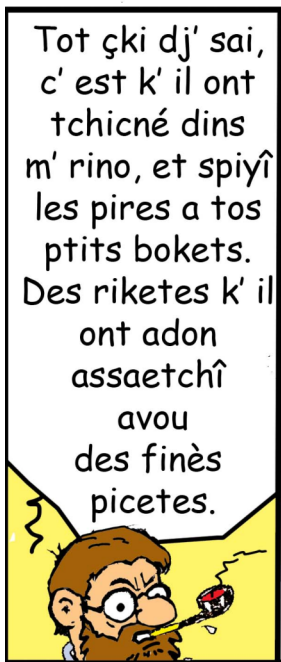

Vo vs ci rindou al poite do paradis.

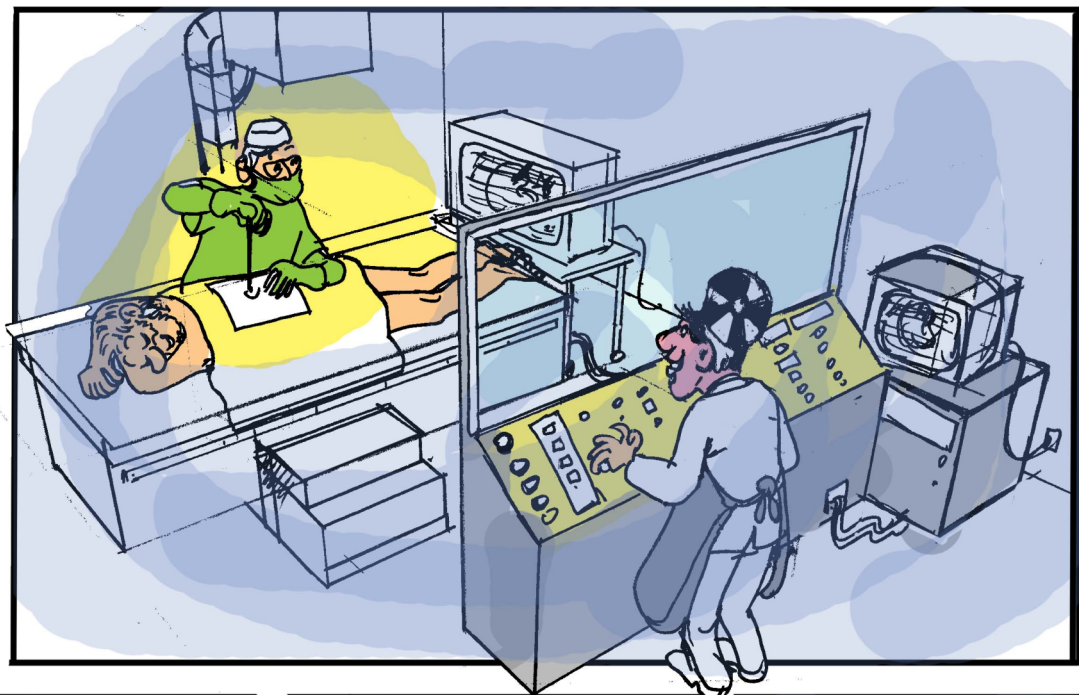
N' est ç' nén « Vos k' intere droci, leyîz l' espwer drî vos » ?

A pârti di ç' moumint la, c' est l' grand noer trô. Dj' a tcheyou edoirmou, et n' mi pus rinde conte did rén. Il ont fwait d' mi tot çk' i volént.

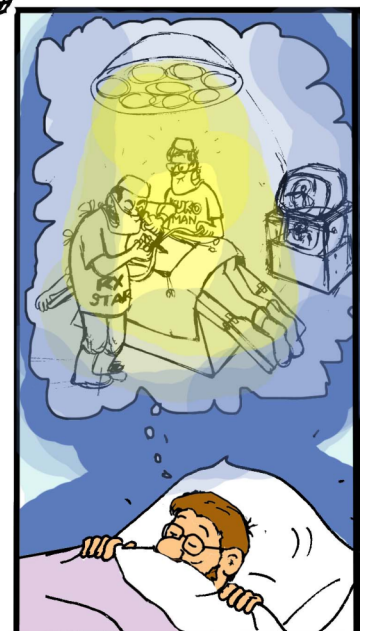
Tot çki dj' sai, c' est k' il ont tchicné dins m' rino, et spiÿî les pires a tos ptits bokets. Des riketes k' il ont adon assaetchî avou des finès picetes.

Est çki tot s' a insi passé ? Alez sawè !

Todi est i ki dji m' a dispierté dins m' lét avou co des droles d'imâdjes a coberôler dins m' tiesse.

Viyès maladeyes des biesses

Bizaedje et waerbeas

Li syince eto fwait dispaxhe tot ene rîlêye di mots, plamour ki, on côp kVene maladeye a stî dzindjnêye [éradiquée], kî çki va co eployî les mots des senes ou des câzes di cisse maladeye la. Apus s' i gn a yeu on stindaedje di sinse...

Les waerbeas ou waerbâds c' esteut des gros blancs tchalons ki s' metént dizo l' cur des vatches, a pârti do moes d' mâss. I brotchént foû e moes d' may, cwand les vatches restént âs tchamps. Dji di les vatches mins c' esteut foiravant les tetâds [veaux au pis] udon-bén les djinixhs et les ptits gayets k' avént stî metous el pasteure l' anêye di dvant, k' end estént griblés.

End n' av nouk, emey les vîs cinsîs, ki saveut ki c' esteut zels k' alént divni les tahons [taon] ki vnént après les biesses et lzès fé bizer [courir follement, la queue en l'air].

Prumî ake

Li prumî ake kimince cwand cisse moxhe la adierceye si côp, dabôrd k' ele porshût les vatches ki biznut.

Cwè est ç', por leye, reyussi s' mission ? C' est ponre des oûs sol divant des pates des rodjès biesses [bovins]. Ces-ci, cwand i seront rapâjhîs si vont letchî les pates. L' oû va esse avalé. Les oûs vont disclôre e l' avala [oesophage], et les ptits viers vont viker on moumint eterés ins les musses del paroejhe [paroi]. Après, i vont voyaedjî e coir del vatche, et si vni edjîstrer dins l' trô del schene [canal médullaire], etur li miyôle [moelle] et l' oxhea des cronzoxh [os vertébral]. Il î dmorront sacwants moes (do 15 d' awousse à 15 di fevrî). Tôt ç' tins la, dj' ô Bén, inte li moes do bizaedje et l' deujhinme sinne, on n' les voet nén, et on n' sâreut sawè k' i sont la.

Deujhinme sinne

Adonpwis, ele riprindèt leu voyaedje eviè dzo l' pea do dos. La on cmince a les sinte, ca elle î vont fé tos des ptits nochrès,

deus cintimetes gros. Ele vont co crexhe dizo l' pea deus moes à lon. Adon, ele vont trawer l' cur, et rexhe âdfoû, â bontins (do 15 d' avri à 15 di may).

Si on tchâspougne li ptite nokete k' on sint padzo l' pea, po l' fé tchitchî, on-aveut dvant les ouys çou k' on lome on waerbea : avou des noers aneas, cwand il

est maweur; pus blanc dvant.

Ki : les cinsîs avént peu di les trop aduzer; ca si, estâ del fé brotchî foû, vos ârîz yeu l' mâleur d' è spotchî onk âddins, li biesse poleut fé ene reyaccion alerdjike et ndè peri.

Troejhinme sinne

On côp toumés al tere, les waerbeas vont divni des pâpâds-lôlôs (ratoirtieyès halenes) [chrysalide], pu disclôre e moes d' may et djun, al bizâjhe.

Li moxhe âs waerbeas (lomêye

eto bizete, bizrece, djoleye moxhe, cafloreye moxhe; sincieuzmint, « Hypoderma »), est sote rafiante do solea. Docô k' gn a ene loukêye, aprume cwand i gn a pont d' air et k' i fwait on pô tchôd (âdzeu d' 17

digrés), ele vole evoye, cwerant après ses « proyès ». Cwand les biesses li voeyèt et l' oyèt, ele si dismefiyèt. Paski cisse moxhe la a-st on vol k' ele ricnoxhrént inte meye : pezant, trinnant, zûnant.

Les viyès vatches si vont mete al coete a l' ombrire d' èn âbe, la ki l' tahon n' elzès vénrè nén djonde. Les djonnès biesses, zeles, si vont purade sbarer et s' ewaerer. Ele kiminçnut a cori d' tos les costés avou l' cawe e l' air. Li dbout del cawe si ctoide et awè l' air di fé on V, come deus doets tinous e l' air. C' est ciste imâdje la d' on "bis" (deus côps) k' âreut dné l' mot « bizer ». Dji vos l' dene po çki ça m' costêye. Çou k' gn a todi d' seur, c' est k' les Almands diynt parey : « biesen », « biesfliege ».

Sitindaedje do sinse

Les viers n' ont nén l' no d' esse foirt gây; c' est po ça k' ene djin k' on n' inme nén, on l' traite cobén d' laid waerbea.

On dirè eto a onk ki s' ripoize â solea : « ti metes tchâfer tes waerbeas â solea ». Oudon-bén : « Vous fé rexhe tes waerbâds ? ». Pout esse reployî estô di « fé bronzete ».

Lanawaire, les viers infôrmatikes fourît rlomés e walon des waerbâds.

Tant k' â mot « bizer » (cori foirt rade, et ewaereymint), c' est Bén onk des pus wespiyants, linwisticmint, et ki mostere ki l' motlî walon est pacô pus ritche ki l' francès.

Gn a des parints âs cawetes : « bizaedje », « bizete », « bizâde » « bizâjhe », mins eto des cis avou des betchetes : « abizer » « rabizer », et pâ des vierbires avou des spitrons : « bizer evoye » et « bizer foû ».

Lucien Mahin, 22 d' fevrî 2013

Nateure / aclevaedje / ebagance

Moude e poyî

E 1994, dj' end a yeu m' sô di manaedjî ene dramatique ki djouwéve e francès a Brussele, et fé des tournêyes eternacionâles. Avou m' copleu Stefane, nos nos avans vnou setler e fén mitan del montinne, dins les Cevenes, el France.

Les prumirès anêyes, ci n' a nén stî totes rôzes et totes violetes. Pont d' telefone; pont d' aiwe; pont d' loupire. Les bokions k' avént atchté li « cinse » divant nozôtes, po-z espweter les bwès, avént tot leyî hatche et matche. Sintoz Bén: avou l' minâbe tidje ki moennéve al prôpiété, i n' ârént ddja sepou moenner beacôp des bwès evoye.

Nos avans basti ene mâjhon avou des meurs di strin. Et cmincî a tcherwer les sacwants verdjinetes di terén d' montinne k' i gn av totâtou del mâjhone.

Avou deus âgnes ey ene pitite tcherowe di fier come do tins da Matissalé. Dins l' etrevén, nos avéns rassonné li sourdant ki nos dnéve del boune aiwe po boere et po raiwer.

C' est adon ki dji m' a-st enondé po les couîteures biyo. Aprume,

des viyès sôres di tomates ki c' esteut Mouze et les vâs po ndè rtrouver des sminces. Dji m' a-st adû a semer, a rplanter les djetes dins des ptits pots, et a vinde so les marchîs do payis.

Li poyî

Po viker avou wai d' tchoi, emey li nateure, i fât Bén eto aclever sacwants biesses. Fé on poli et tni des poyes : ça dene des oûs et del tchâ. Oyi mins...

S' end a d' vozôtes k' ont ddja sayî di tni des poyes a l' orire d' on bwès, i savnut Bén ki l' tchâ, ci n' est nén todi por vos. Avou les fawenes ki trinnèt dins l' cotoû, c' est Bén d' azâr s' i ele n' end ârént nén deus troes (ou dpus) tos ls ans e leu panse (sâf vosse respet).

Ki : nos avans trové ene pîce po mete e trô. Come les fawenes voyaedjnut aprume a l' anuti, a shijh eures del vesprêye, cwand totes les poyes, di zeles-minmes, s' ont yeu retcheturé (ele vont couîchî « avou les poyes »), gn a ene bawete otomatike ki si rclôt. Broke di viole ! vos, fawenes, po moussî par la et scroter nosse poytreye.

Li laire âs poyes

C' esteut sins conter so des ôtes moudreus. Mins leyîz m' vos dire l' afwaire.

Li samwinne passêye, dj' arive dins mes poyes plin djoû plinne eure. Cwè voe dj' ? Tertotes recahoutêyes dins leu gayole di bwès. Nén ene divant l' ouxh, apus ki - gotferdek ! - ene nozêye Maranse k' on gros blanc moxhet esteut discopeçant. Mi voeyant ariver, ci-ci atrape ene hisse, et va bôrer disconte li treyisse. Dji cour vitmint cweri l' aparey foto. Et m' tchén (ene lexhe, po dire li veur, on l' lome Bilbo). Fene araedjeye, leye eto, Bilbo, ki si rtrouve après ene houbonde bâbe a bâbe avou nosse moxhet, mins di l' ôte costé do treyisse. Cwand i voet l' tchén, li laire âs poyes si

lait tchaire so s' dos, sins pus bodjî d' ene plome.

Et dmorer inla tote ene hapêye, tantea ki dj' a remoenné l' tchén dins s' trô. Adon-pwis, mi mete a hiner des pires dins l' eclôs, pa padzeu. Li moxhet a todi pus sogne. Et mi avou, ca, s' i trove li rexhowe, a hôteur di mes spales, i pôreut Bén vorer sor mi.

I lyi a falou on bon cwârt d' eure po s' décider a s' enûler. Adon, mi, i n' m' a falou k' on dijhinme di sgonde po broker al coete dins l' sere âs potêyes, metowe la-djondant.

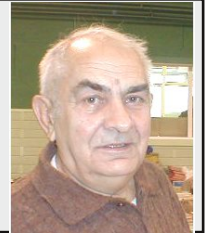
Nén seur ki l' oujhea âs poyes vegne co pavâr la, avou l' vessete k' il a yeu. Mins dji va cwand minme fé mete des treyisses so tot l' eclôs.

Louise Deneef, Lou Puech, Sinte-Croes-Vâ-francike, Cevenes, France; rarindjî pol Rantoele.

Istwere di l' ehâyaedje do walon

Bate des puriveus et des mâculeus

1907 : les cis k' on n' lome nén co les « waloneus » sont tot e-n afwaire. Li « société d' Lidje » a l' dår di voleur pâr ricandjî tote li manire di scrire. On ptit prof di Vervî, Jules Feller, a emantchî totès sôres di novelès rôles.

Et dandjreus fé l' police dins les sudjets a diswalper. Tertos politicmint comifât ! Fât do walon d' cwâlitê.

Mins, - pâr a Lidje - les « ptits scrijheus » si redivèt. Leus soces - « La Wallonne », « Les auteurs wallons » - ni s' volèt nén leyî adire. Djôr Ista, li scrijheu del « boûkete emacralêye » les rmetrê-t i d' acoidr cwand i scrît :

Mådjinez cial...

... ki nosse langue walone soeye ene nozêye et adawiant djonne feye. Elle a seurmint âtoû d' leye ene volêye di hanteus, tertos à pus tchôd, tertos à pus bolant. Et djalots, come el sont tertos.

I n a des cis qui l' inmèt télé k' elle est, po leye-minme, avou ses dfâts et ses ptits mehins, minme s' ele candje ses manires.

I n' lyi dmandèt k' d' esse rtraits, andoûlés, sins s' tourner do come et do cmint.

Les puriveus

Mins gn a les ôtes galants, pus nareus, pus mâlâjheys a continter. S' i s' volèt bèn leyî adire, ci n' est djouremây ki des rmostrances, des tchatous, des barbotaedjes, des rârchâds. I paret ki c' est insi k' on grigneu, on verdâsse, on vergougneus mostere si amour.

Il evoye tofer li pôve crapåde si laver les mwins. I lyi dmande di s' tini droete come en î, sins po ostant fé stitchî s' botike à laecea. I pice li narene a longueur di djournêye po k' ele ravize ene viye djin do djinre k' i n a veut-st a Rome.

Les hanteus di cisse sôre la, lomans lzès les puriveus.

Ces-ci ont décidé, ene feye po

totes, li manire k' el bâshele si doet atôtoter po-z esse gâye. Kimint k' ele si doet cmoenner sins s' kihiner.

Al copete do martchî, i lyi ont bèn ricmandé di n' nén rire ni tchoûler dvant les djins, eco moens d' xhaxhler, ni d' aveur ene seure mene.

Ele ni pout rire k' âs cwate djamas ou bèn... ki cwand ele si broûle.

I l' ont-st ashieu e vî fâtûle di s' moman, lyi ont fwait mete tos les vîs camaedjes di flanele di s' grand-mame - minme si gâmete et s' taeye -, tot lyi djhant k' â moens k' ele si ctapreut, â pus k' ele sereut nozêye.

Â bal avou les mâculeus

Mins l' bele bâshele n' est nén prusteye al froede aiwe et s' at ele, paret i, les tchveas foirt près del tiesse.

Elle inme bèn mî d' aler â bal ki d' s' anoyî el coulêye. On lyi sere l' ouxh ? Ele fritchtêye fou pal finiesse, po bèn vite aler rtrover ses ôtes hanteus, les ptits scrijheus walons, ki lyi apoirtèt des simpès fleurs ou des cacayes al môde. I lyi provèt-st insi k' elle est bele et haiteye, sins lyi acsegnî pocwè çk' ele l' est.

Avou zels, ele n' a nén pierdou s' tins. Vos m' poloz croere. Elle a dansé, tourniké tote nute, divins les bresses d' ene hierdulêye di ces djonnes omes la, li mazeure, li passe-pî, li cotante, les maclotes, li bran d' fiesse, minme les crâmignons. Et po n' nén gâter l' potêye, i lyi ont fwait des complimints so s' beaté, so s' taeye, so s' djonnesse. Et avou des rimeas si simpes, mins si bèn tournés, k' ele les va wârdèr come on trezôr.

Ele n' est portant nén del boune anêye. Ele sait mî k' ene ôte ki les bons valseus sont râles a trover. Et sovint, etot l' volant trop bèn fiesti ou l' trop fé tourner, onk ou l' ôte a folé so s' pî. Ele n' a d' keure di çoula. Elle est bèn trop spitante po prinde asteme a on ptit còp d' pî.

Al fén finâle, ele n' ârè nén payî trop tchir ses bons sovnis : les ptits còps d' pî k' elle a rçû.

Çou k' ele ricwirt, c' est l' veye. Li veye ki ramxheye, ki xhiltêye avou ses hisdeures et avou ses beatés, avou ses rires come avou ses lâmes.

Pâye di Fexhe ?

Divintrinnmint, ele ni rboute nouk di ses hanteus. Ni les purisses, ni les ôtes. S' ele shût pus voltî les prumîs, elle voet voltî les « ptits » s' ateler a s' cote po l' rissaetchî e-n erî. Insi, les « grands » ni l' emoenrrent nén trop lon.

Les deus camps sepèt bèn ki l' râjhon n' est ni d' on costé ni d' l' ôte. Elle est â mitan. Mins, come deus coks bateus, elzî fât mzurer leus foices et leus sporons, esblawter l' poytreye : nosse pitite poyete, djans !

A pâr kèkes harlakes, i n' s' endè volèt nén ddja. Leu bataye sieve a ene sacwè. I n' a pus k' les boignes veas, les bouxhales, les sots-Djîles po croere et fé admète k' i fât, totavâ et so tot, aveur li minme idêye.

Georges Ista, scrît e francès divins « Revue wallonne » (del F.N.) e 1907, rimetou e walon pa Françwès Nyns po on « Intrez don » (gazete e walon k' a vudî di 2000 a 2006); rarin-djeye cial pol Rantoele.

Vî live e walon

Emile Botaye et Marcel Van Splunter

Fé on roman biyografike (del veye d' ene ôte djin, nén ene otobiyografeye), ci n' est nén si râle ki ça e walon. Metans « Li houlot » da Dieudonné Salme u « Pitit d' mon les matantes » et les troes ôtes romans da Calozet sont di cisse tire la.

Çou k' est pus râle, c' est del dire platezak, et di dner totes les racsegnes so les djins et les corons la k' li spoûle si passe.

C' est portant çou k' a fwait Marcel Van Splunter cwand i scrijha « Emile Boutaye ».

Prumire resconte do scrijheu avou s' persounaedje

S' on advene li cåze åd triviè do live, Marcel Van Splunter si pa si vna astaler a Nålène å cmince do 20inme sieke. C' est la ki l' djonne Marcel va aprinde li walon (et dandjreus l' flamind tot-z oyant s' pa). Et cnoxhe Emile Hennuy, spoté Emile Boutaye. Al pådje 9, i resconte li ci ki va divni si mwaisse persounaedje. Gn a des arnagats ki lyi ont vnou stârer si berwete avou ses tchenas. Van Splunter les ramasse. L' aveule (ca Boutaye l' est) n' a nén rconoxhou s' vwès.

- *Dijhoz m' on pô... dji vos a dit merci ttaleure, mins dj' a rovyî di vos dmander vosse no eyet... dji n' vos rmete nén. Kî estoz ?*

- *Dji so l' fi des novelès djins k' ont-st abagaedjî dins l' måjhône da Melaneye Cécoreye gn a ene cope di moes, a Padla-l'-ri, eyet dji m' lome Marcel.*

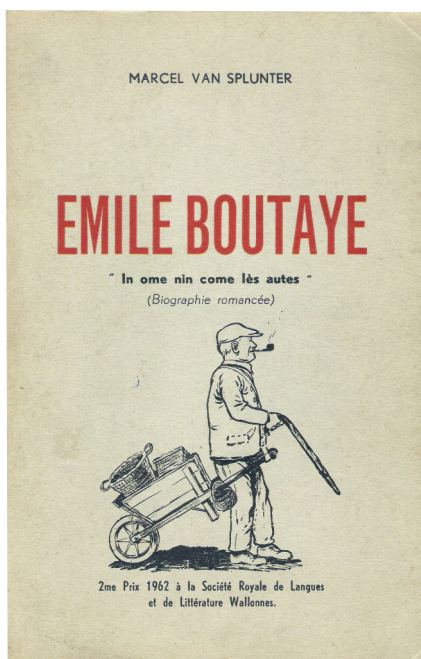
Divni scrijheu e walon

Marcel Van Splunter vént å monde e 1911. Come bråmint, i n' kimince a scrire e walon ki sol târd, dandjreus aviè 1958. I mostere adon kékes arimés a Félicien Barry, l' imprimeu di l' ALWAC, ki les trove foirt comifât. I moursè a l' soce des scrijheus carolos li 10 d' octôbe 1959. I divna rade li chouchou des pus vîs scrijheus a cåze di s' coraedje, di si dzir di bén fé, mågré k' il esteut dedja Bén malåde. I mostréve todi ses scrijhaedjes a Félicien Barry

divant d' les prezinter a l' ALWAC. Adon-pwis, noter totes les rmarkes des pus vîs, et rcoridjî ses scrîts.

I n' tâdjre nén a scroter des pris. Li prumî e 1960, del Federâcion do Hinnot, pol pîce di teyâte d' èn ake « Èn ureus evenmint ».

Di ces trevéns la, i scrijheut ddja « Emile Boutaye ». El va

prezinter a ene bate di scrijhaedjes di l' SLLW, et fé on deujhinme pris e 1962.

Mins il esteut eto powete. Si ramexhnêye « Spiyeures et mexhons d' sâjhons » va rascoder li pris d' powezeye walone del province do Hinnot, eshonne avou Robert Dascotte, e 1964.

Li live...

I faleut di tote foice ki l' imprimeu Barry fwaiye on live avou « Emile Boutaye », ca adon, li pôve Marcel hossive dedja e mantche.

L' ovraedje va vudî li 14 di djulete 1964, saetchî a 500 egzimplaires. Sol pî sol tchamp, Felicyin Barry è va poirter onk a

l' oteur, a Nålène. L' ome li prinda dins ses mwins, et l' candôzer come on ptit efant. I nd aveut les lâmes ås iys.

Pôve laid Mårcel ! I nd aveut pus k' po sacwants moes a viker, poy k' il a morou li 15 di fevrî 1965. I nos a leyî ces vers ci e messaedje : « Cwè sereut ç' del vicåreye di l' ome s' i n' sait eyu çk' i va et n' sawè did yu çk' i vént ».

Tinmes

Emile Boutaye, lu, skepia e 1873. Moussî a 10 ans a l' aminwer, il est broûlé e s' figeure pa ene salêye et pied ses deus iys. Aveule, i va aprinde li manderlî, pu serè eto vindeu d' petrole, di boubounes, acordeyoneu, tcheron, câbartî.

Mågré si stroupiædje, i rescontere ene binamêye comere k' el mareye. Donêye, k' ele si lome.

I va aveur sacwants efants, mins vo n' la-t i nén ki l' prumî atrape ene maladeye des iys. Et l' oculisse di Tchålerwè pretind k' i n' voerè bénrade pus. Va-t i gn awè deus aveules dins l' famile ?

Corwaitaedje do live

Li motlî est foirt ritche, nén fok po des mots tot setchs, mins eto des tourneures di croejhete k' on n' rescontere nén sovint.

Metans, gn a ddja dipus d' 30 frâzes do Wiccionaire ki sont rprinjhés da Emile Boutaye.

On sint la ki li scrijhaedje Van Splunter, c' est ene bouye d' ekipe, ki toplin des ALWAKîs î åront rmetou ene paltêye : kî on bea mot par ci, kî ene meyeute tourneure di croejhete par la.

Lucyin Mahin, k' a erité do live da l' imprimeu Scaillet, k' a rprins l' bouye da Felicyin Barry.

Letes di lijheus & ciberrôbaleus

Waloneu rtrové

C' est l' veur ki, so Fesse-Bok, on rtrove toplin des djins. Insi, **Didi Ocula**, onk ki scrijheut des tecses e walon dins les gazetes d' après Tchålerwè, ki s' a vnou rashire on bea djoû sol pådje « Condroz et walon ». Et mi lyi emiler :

Dj' a on vî tecse da vosse dins mes vîs papîs... di 1995, u avâr la. Dispu don, ... rén. Av sicrît ene sacwè ? Vloz scrire on papî pol Rantoele ?

Response : bondjoû, bé dijèz-m dissus qué sudjet vos vouûrîz èt dji va tûzér in djoû ou deûs. Dji n'è wêre travayî è walon dispûs d's' anéyes. Li dérin èsté, TéléSambre à fêt r'passér lès vîs-émiciyons « pal bawète ». I gn-a yeû branmint dès comentéres. Mins ça n'amwin.ne rén d' noû. Lès vîs papîs ! I gn-a yeû pus d'ène cintène. C'èsteut co du tims du libe journalisme, ousqui on n'èsteut né co oblidjî di tchwèzi : scrîre èt fêr l' putin oudoubé yèsse chômeû. Dji n' vos splique né ! Dji seû d'meurè libe... C'èsteut dé Jean Guy, « *Le journal de Charleroi* », li dèrène vréye gazète di gôtche ! RIP vî Djan, èt ène pougnîye di r'piquîs soçons ! Ène pougnîye di tèkces qui dj' aveu s'crît pou in gros soûrd qui tchante è walon mins qui n' sé l' pârlér nè co né li scrîre. I sont dins-in vî fitchî « scrîjâdjies du tins passè » ! Dj'è fêt l'ome invisibe mins come i n' s'a rén passè dispûs bé råde vint-ans - si ç' n'èst qui nos-èstons di mwins' en mwins' -, dji r'fé d'alér m' mwé mouzon. Ç' n' èst né pou dire sés-ce mins... on va fini dins dès rézèrves, come an-Amérike !

Remilaedje : *Ké sudjet ? Çou ki vos vloz, et ki vos ahâye; boutans, djustumint, li candjmint do monde des gazetes dispu 1970-80 (li fén des libès gazetes, come vos djhoz); oudon-bén (po èn ôte côp, kécfeye) on papî so l' economeye. Come vos estoz a hintche : kimint kel tapaedje às riketes do sistinme di Burtonbwès (Bretton Woods) e 1971 a leyî les ritches produre do papî-manoye po s' aritchi co dpus, et mete leus deses sol conte des estats... Des pôves, dabôrd !*

Adon : motoit ki pol Rantoele 66, nos ârans on novea scrijheus. Kî vicrè vierè cwè !

Waloneu sins vwès

C' est l' kénste à rvier k' a-st arivé a **André Gauditiaubois**, li câzaedjisse da William Dunker. Relî pol bate « on scrijheu... on djheu » del RTBF-CLRE, i dveut trover ene ôte djin po vni dire si scrît. Come l' ome est disfoircî, c' est ene miete mâlâjhey por lu di cori l' payis après des vwès. Foiravant ki, po-z apicî ene vwès, i gn a des mantches a mete !

André : Dji m' raffiye k' li rantoele 65 esplikrè l'afêre "un auteur.. une voix" divnu "un auteur...sans voix". Noulu n'èm a spalé avau lès waloneûs. A kî s'plinde ? A Philippot oudoubén Fadila Lanaan. Rocî, gn'a pont yeu d'indignacions d' waloneûs, au contrêre !

Si li rantoele n'èm disfint né, ki l' fré?

Téns William Dunker va mutwè sôrtu 'ne plake cist' annêye !

Waloneu e grand doû

Louis Baidjot, on scrijheu e nosse gazete, vént di piede si grand fi, après on long rascrâwant mâ.

Nos lyi prezintans nos parfondès condoleyances a lu et a ses djins.

Waloneu raviké

Nosse **Djôzef Lahaye**, lu, est todi bén pârlant- vicant, a 83 ans. Li « Joseph Lahaye » k' on-z aveut veyou dins les moirts del gazete esteut èn omonime... do minme payis d' Vervî, ey eto dins l' monde des cinsîs. Nos prezintans nos platès escuzes a s' famille et a ses soçons waloneus. Et : k' i vike tant k' on l' towe !

Fâves

Gn a « prinde on tacsî » et « prinde on tacsî »

Li samwinne passêye, al Sint-Elwè dj' aveu rôlé tote li djournêye dins les câbaretts avou mes camaerâdes di l' oujhene.

Cwand dj' a yeu dispinsé tos mes liârds, et come dj' aveu ene miete trop beu, dj' a fwait çou ki dji n' aveu jamwais fwait di tote mi veve : prinde on tacsî.

Bén seur, al Sint-Elwè, el police est so totes les voyes po controler les djins k' ont trop beu. Mins, cwand dj' a passé dvant yeusses dins l' tacsî, i m' ont fwait sene di continouwer sins arester po shofler dins leu balon.

Come vos pinsez bén, tot a stî comifât disk' a mi mâjhone eyet dj' a bén doirmou disk' å matén. Dji n' rigrete nén èm decidaedje di prinde on tacsî.

I n' a djustice k' asteure, dj' a rovyî eyu çki dji l' aveu trové. Il est bén rindjî dins m' garaedje eyet dji ni sai nén cwè d'-z è fé, el tacsî.

Francis Baudoux, li 15 di decimbe 2012 (parexhou eto e Feller namurwès dins l' Chwès)

On est blonde ou on n' l' est nén !

Ene blonde s' a inscrît å djeu « Kî vout wangnî des miyons », et elle a stî tchoezeye po djouwer.

Vo l' la don padvant Jean-Pierre Foucault po responde åzès kessions.

Eyet l' djeu va !

« Agnesse, vos avoz ddja wangnî 300.000 uros. I n' vos dmeure pus k' ene seule kesse. Avou çtele-la, vos poloz wangnî l' miyon, mins si vos vos brouyîz, vos rtchairoz a 48.000 uros. Si vos decidez di djoker asteure, vos wâdroz les 300.000 euros. Avoz bén comprins ? »

« Oyi, Djan-Pire »

« K' avoz decidé, Agnesse ? »

« Dji continowe ».

« Po on miyon, ev ci l' kesse : El ké di ces moxhons ci èn fwait nén s' prôpe ni ? (1) el miele; (2) el coucou; (3) el pierot (4) l' agaesse ? Fijhoz bén atincion, Agnesse, vos djouwez po on miyon. »

« Oyi, oyi, dji respon : el coucou »

« Vos vos poloz co arester et vos endaler avou 300.000 uros, Agnesse. »

« Nonfait, nonfait, dji so seure, c' est l' coucou. »

« C' est vo dierin mot, Agnesse ? »

« Oyi, c' est l' coucou et c' est m' dierin mot. »

« Agnesse, vos polîz awè 300.000 uros, vos avoz riské on miyon et..... bravo, vos avoz wangnî. »

Après l'èmission, Agnesse s' è va fiesti s' miyon avou s' camaeråde Nataliye padvant ene botaye di tchampagne. Nataliye, k' est co pus blonde k' Agnesse, lyi dmande :

« Dijhoz m'. Comint estîz si certinne di vo côp ? Did yu çki vos savoz k' el coucou n' fwait nén s' ni tot seu ? »

« Mins vos estoz vraymint biesse ou cwè ? Vos n' savoz nén k' les coucous, ça vike dins les ôrlodjes ? »

Christine Tombeur, e moes d' djanvî 2013 (parexhou eto e Feller carolo dins l' Bourdon)

Li café del viye Têjhe

Cwand dji fjheu des tournêyes e l' Ârdene po-z aprinde mi mestî, c' esteut m' pitit plaijhi di moussi amon l' viye Têjhe (Tèréze Hinri so ses papîs) po plaider ene miete e walon.

Cwand vos intrîz e s' mâjhone, gn aveut, sins manke, on cocmwâr di café ki rcujheut sol crapåd.

Et leye, todi amistâvmint :

« Vloz ene djate di rtchâfé, m' valet ? »

Dji dveu bén dire k' oyi, mâgré k' ça n' mi gostéve nén des masses.

On bea côp, dj' a prins m' coraedje a deus mwins, et lyi responde a si « c' est do ci d' ersè [hier], da » :

« Vos nd avoz pont d' enute [aujourd'hui], ô, Têjhe ? »

« Siya, mins pol boere, i fâre rivni dmwin ! »

Louline Voye, li 6 di mâss 2013

L' ABERTEKE ET LES CRIS D' PERON

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz
claudinevoz@hotmail.com

Les rcâzeus d' Bive (Bièvre)

Aisse del Tuzance: copinreye li prumî mårdi do moes, di 15 e a 17 e. Racsegnes : Dorchimont, Mady
mady.dorchymont@skynet.be

Les djâzeus d' Manhé

Sale comunåle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Racsegnes : Jean et Anne-Marie Leclerc

Copene Oufa (Oufalijhe)

Tâves di rcâzaedje e walon a dates tchoezeyes tchaeke còp ; Racsegnes : André Lamborelle (061 28 94 26), Marcel Leboutte (061 28 91 14).

Copinreye di Rindeu

Li prumî londi do moes a 20 eures. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57. jmhamoir@skynet.be

Tâvlêye di walon di Rotchfoirt

"Accueil Famenne", les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet
d.maletsonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe

(Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Såle do viyaedje, li 3inme mårdi do moes Racsegnes : Josée Buron:
joseeburon@hotmail.com

Li copinreye di Timister

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Li copinreye des trôs d' soteas, Tchôfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59).
causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus còps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, å locå d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al såle di spòrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 65 55 20;
petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 63 49 61.

Sicoles di walon

Les scrijheus walons do Lussimbork

Sicole comunåle d' Ârveye (Arville), on semdi par moes, di 2 eures di l' après-nonne a 5 eures del ves-prêye.

Racsegnes : Willy Leroy, 061 61 16 25, willy.leroy@belgacom.net

Univiersité des 3 còps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrîmont

Les scoles di Bive do bontins 2013

Mårdis 5, 12, 19 et 26 di mæss 2013 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e. a 17 e. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be

Ârtchives des scoles dispu mæss 2005 so l' Aberteke ou sol pådje "Scoles di Bive" do Wikipedia walon.

Les scoles di walon a Serè

ont clòs pa manke di scolîs. Si vos les vloz renonder, câlez : Richard Joelants å 04 336 09 56.

VoBuze (Youtube)

sol tévé walon-câzante

tos videyos sortitrés e rfondou walon : <http://www.youtube.com/wlntv>

Cwand les vatches evont-st às tchamps

tchanson d' efant, avou l' vwès da Rodjî Viroux.

Mondjoye

raportaedje del vizite a Mondjoye (loukîz pp. 6-7)

Ôtès tchinnes

Fimes d' imådjes avou l' Professeur Titôrvå sol tchinne do Rabultî. Tapez : [Rabulets](#).

Do tchôd-modou so les waibes e walon

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Les dierins fimes del tévé walon-câzante.

Pådjes di scrijhaedjes : kécfeye bénrade li pîce « Revolucion et consyince » da Richard Joelants e-n etir (loukîz pp. 11-13).

Diccionairaedje : divant waire, plait-st a Diu, li studia da Alain Atten so l' accint walon di Doncô et Sonlé, el Grande Dutcheye (moirt asteure) avou on motlî.

Li Wikipedia e walon

est crås di 12.698 ârtikes (å 5 di mæss 2013).

<http://wa.wikipedia.org>

Li Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

Tchaeke sipot ou djhêye pout esse metou so ene pådje a pàrt.

Å 5 di mæss 2013, gn aveut 9.130 ârtikes.

Libes programes éndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

<http://walon.cultureforum.net/>

Pådje do "Fesse-bok" "Payis condruze et walon"

... todi foirt vicante. On-z î a veyou li rpoitaedje de Bernard Louis so li strimaedje do motlî do curé Massaux d' Âve. Et saveur pocwè k' Francis Baudoux n' î a nén stî.

DINS CISSE RANTOELE CI L° 65

- Ké noveles a Lidje ? (Djôzef Lifawene) p. 3 & 4
- Nameur divnowe Brussele ? (Georges Sfasie) p. 4
- Jean-Michel Saive (Jean Goffart) p. 5
- Mondjoye, Almagne (Manfred Lejoly) p. 6-7
- Aiwe d' Oûte après Esneu (Richard Joelants) p. 8
- Djonnes camicâzes : pocwè ? (Lucien Mahin) p. 8
- B.I. : Li pirete (shûte) (Djozé) p. 9-10 & 15-16
- Teyâte: Revolucion et consyince (Richard Joelants) p.11-13
- Arimés (Lucien Mahin, Djozewal, Jacques Desmet) p. 14
- Viye maladeye des vatches (Lucien Mahin) p. 17
- Viker dins les Cevenes (Louise Deneef) p. 18
- Bisbisse inte waloneus e 1907 (François Nyns) p. 19
- Vî live : Emile Botaye (†Marcel Van Splunter) p. 20
- Letes di ciberrôbaleus p. 21
- Fâves (Francis Baudoux, Christine Tombeur) p. 22

